

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

128:3. 2008

Kommentarer efter genomläsning av Ola Tunanders *Spelet under ytan*

Av Bengt Gustafsson

Fredsforskaren Ola Tunanders *Spelet under ytan*, med så kallad teknisk bevisning i nationalitetsfrågan rörande ubåtsoperationen mot Sverige 1982, är hans tredje bok om det som brukar benämnas Hårsfjärdenincidenten och som ägde rum i Stockholms skärgård i början av oktober 1982.¹ En av böckerna har givits ut på engelska.² Därutöver har hans teori genom åren framförts i många tidningsartiklar, även internationellt. Ola Tunander är professor vid International Peace Research Institute (PRIO) i Oslo, så vad han skriver saknar inte betydelse för hur Sveriges utrikespolitiska historia i slutet av det kalla kriget kan komma att uppfattas, och då även utomlands. Massmedia tar tydligen gärna upp konspirationsteorier och sprider dem vidare. I höstas sände exempelvis Sveriges Televisions "Uppdrag granskning" ett halvtimmeslångt inslag med utgångspunkt i Tunanders teori.³

Som framgår av undertiteln på den engelska framställningen – *US and British submarine deception in the 1980s* – går Tunanders teori ut på att 1980-talets ubåtskränkningar i huvudsak orsakades av USA och Storbritannien. Enligt honom utnyttjade Reagan-administrationen den sovjetiska grundstötningen år 1981 i Blekinge skärgård – den så kallade U 137-incidenten i Gåsefjärden. Administrationen påbörjade sålunda – parallellt med en pågående psykologisk krigföringsoperation mot Sovjetunionen – en motsvarande operation mot Sverige med syfte att få den svenska opinionen mer antisovjetisk och få Olof Palme att bedriva en mer västvänlig politik, allt enligt Tunander.

Det är möjligt att viss undervattensverksamhet som pågick i svenska vatten hade ett annat ursprung, men huvuddelen av denna åstadkoms av Sovjetunionen. Kränkningarna passade in i övrig verksamhet som Sovjet riktade mot

1. Ola Tunander, *Spelet under ytan: teknisk bevisning i nationalitetsfrågan för ubåtsoperationen mot Sverige*, Forskningsprogrammet Sverige under kalla kriget, 16, Göteborg 2007. Mina kommentarer i det följande behandlar inte detaljer i de tekniska resonemangen, därför att det skulle kräva en arbetsinsats som jag inte är beredd att göra.

2. Ola Tunander, *The secret war against Sweden: US and British submarine deception in the 1980s*, London & New York 2004.

3. Inslaget, som ursprungligen sändes den 3/10 2007, finns tillgängligt på <<http://svt.se/svt/play/video.jsp?a=926269>>, 15/4 2008.

Sverige under det kalla kriget.⁴ Efter att än en gång ha stiftat bekantskap med Tunanders fantastiska historia beslöt jag mig för att följa upp en del av de otaliga hänvisningar han gör och fann då att han i många fall övertolkar eller feltolkar texterna, för att inte säga far med ren osanning. Det förvånade mig då, att denna skrift accepterats som arbetsrapport nr 16 av forskningsprojektet Sverige under kalla kriget (SUKK), som är ett samarbetsprojekt mellan Göteborgs, Stockholms och Uppsala universitet. Jag kunde inte föreställa mig att ett arbete godtogs av de tre universiteten med så många fel i förhållande till angivna källor. Anser man inte inom vetenskapen att man som projektsamordnare behöver följa upp kvalitén på sina kollegers arbete? Eller tas Tunanders anställning på PRIO som intäkt för att ingen kvalitetssäkring behöver göras? Vilket ansvar har i så fall Tunanders arbetsgivare? Det kan för övrigt nämnas att den danska studien *Danmark under den kolde krig*, som utkom sommaren 2005, redan tidigare svalt Tunanders bete.⁵ I det följande kommer jag att visa exempel på vad journalister och de professorer som skrivit bokens förord hade funnit om de gett sig tid att granska vad som ligger bakom Tunanders konspirationsteori.

Jag använder uttrycket konspirationsteori därför att Tunander till och med påstår att ett par svenska amiraler kände till att det var amerikanska ubåtar vid Hårsfjärden och att de släppte ut dem genom att beordra eldförbud för minlinjer. Det innebär att amiralerna, enligt Tunander, skulle ha konspirerat mot den svenska staten ihop med Reagan-administrationen. Det är ingen ringa anklagelse som professorerna gett sitt stöd! För mig verkar det behövas en uppstramning i den akademiska världen i de tre berörda nordiska länderna.

Tunanders resonemang tar utgångspunkt i tv-programmet "Striptease" från den 7 mars år 2000, som innehöll en intervju med före detta försvarsministern i Reagan-administrationen Caspar Weinberger, samt med före detta marinministern i Storbritannien Keith Speed. Jag skall återkomma till dem i slutet på dessa kommentarer. Låt mig i stället börja med två uttalanden som kan ges helt andra förklaringar än dem Tunander ger. Från Sveriges tidigare överbefälhavare Lennart Ljungs dagbok⁶ citerar Tunander ett yttrande av

4. Se min studie *Det sovjetiska hotet mot Sverige under det kalla kriget*, Försvaret och det kalla kriget 12, Stockholm: Försvarshögskolan, 2008.

5. *Danmark under den kolde krig: den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991*, 1-4, Köpenhamn: Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS), 2005.

6. Lennart Ljungs dagbok förvaras f.n. på Krigsarkivet, men kommer inom kort att tryckas och bli mer lättillgänglig.

Henry Kissinger, ”att det var smart av svenskarna att släppa ut ubåten på sätt som hade skett” (*Spelet under ytan*, s. 203). Detta tar Tunander som ett erkännande av att det var en amerikansk ubåt som var instängd innanför minlinjerna vid Hårsfjärden. Stycket i dagboken (dat. 10/1 1983), från vilket citatet är hämtat, lyder:

På em hade jag ett första sammanträffande med kabinettssekreteraren Schori. Han verkade positiv för denna kontakt. Han skall den 12 resa till Moskva. Hans resa har mycket omdiskuterats i massmedia eftersom den inträffar så nära in på spionaffärerna. Tillsammans med polchefen Eckerberg och försvarsstabschefen diskuterade vi möjligheterna att på olika sätt orientera de svenska ambassaderna i vissa huvudorter om delar av vår syn på ubåtsjakten i Hårsfjärden. Detta särskilt mot bakgrund av att man i vissa länder – inte minst i Västtyskland – tycks ha på allvar räknat med att vi avsiktligt släppte ut ubåten. Detta bekräftades av Eckerberg och Schori redovisade ett intryck från USA, där han nyligen varit, och bl a träffat Kissinger. Kissinger hade vid samtalet med Schori tagit upp ubåtsfrågan och sagt att det var smart gjort av den svenska regeringen att släppa ut ubåten på sätt som skett. Schori hade givetvis ändrat hans uppfattning på denna punkt.

Ingen annan än Tunander kan tolka detta som gällande en amerikansk ubåt. För de fyra som deltog i mötet var det självklart att de diskuterade det västtyska ryktet om utsläppandet av en kärnvapenbeväpnad sovjetisk ubåt. Samtalet hade inte kunnat få detta förlopp om Pierre Schori tolkat Kissingers uttalande som gällande en amerikansk ubåt. Regeringen hade ej heller i så fall på hösten samma år i en note anklagat Sovjetunionen för kränkningen, särskilt som några inom regeringen ställde sig tvivlande till detta påstådda ursprung eller till att det pågick någon undervattensverksamhet över huvud taget. Pierre Schori, den socialdemokratiska regeringens kabinettssekreterare, skulle själv vara en del av konspirationen om Tunanders teori vore riktig!

I *Spelet under ytan* tillfogar Tunander också ett nytt citat som måste kommenteras. I detta fall är det Chefen för Örlogsbas Ost, konteramiralen Christer Kierkegaard, som i efterhand skrivit att man ”övade ubåtskydd med begränsad informationsspridning till deltagare och berörda regionala förbands stabsfunktioner”. Denna kommentar visar enligt Tunander (s. 31), att det gällde en övning med ett utlöpande amerikanskt fartygsförband som varit på örlogsbesök i Stockholms hamn. Tunander vet mycket väl att Kierkegaards

kommentar om begränsad informations spridning gällde en helt annan sak, vilket klarades ut redan av ambassadör Rolf Ekéus i hans utredning. Tunander var en tid expert i denna utredning och måste förstå att det avser den så kallade operation Notvarp.⁷ Ändå använder han citatet som ett led i sin bevisföring!

På några ställen i rapporten (bl.a. s. 5, 78, 199) pekar Tunander på att det i samband med Sven Anderssons ubåtskyddskommission⁸ "inte existerade" något signalspanningsbevis. Denna utsaga bör kompletteras och låt mig därför citera den vetenskapliga Ubåtskommissionens rapport, som också Tunander verkar känna väl till. I två avsnitt redovisar utredningen tekniken runt signalspanning och då även den som marinen själv har för att lägesbestämma och välja mål samt de svårigheter som föreligger att *identifiera* mål med marinens utrustning.⁹ Särskilda förutsättningar måste föreligga; vilka, förklarar ej utredningen av lättförklarliga sekretesskäl, men fortsätter: "Radioanstalten tillägger att det finns kombinationer av parameterdata som gör att man kan igenkänna rysk ubåtsradar. Man kan därför inte utesluta att av marinen gjorda identifieringar är korrekta."¹⁰

Längre fram skriver kommissionen:

En signalspanningsföreteelse, som bedöms sammanhånga med Hårsfjärdenincidenten 1982, och som synes haft viss betydelse för Ubåtskyddskommissionens [1983 års] nationalitetsbedömning, framgår av följande:

Under övningen Sydfront, som ägde rum i september 1982, deltog från Försvarets Radioanstalt en rörlig enhet ingående i dess krigsorganisation.

Från ett läge vid Kalmarsund, i trakten av Kristianopel, indikerade denna enhet den 27 september kl 20.38 en sovjetisk ubåtsradar i bäring 124 grader. En stund senare, kl 21.15, indikerade en marin signalspanningsenhet, grupperad på södra Öland, likaledes en sovjetisk ubåtsradar i bäring 216 grader. Chefen för Örlogsbas Syd rapporterade till militärbefälhavaren om den marina spaningsenhetens rapport. Han angav i telegrammet att Försvarets Radioanstalt (den rörliga enheten) bekräftat den ma-

7. *Perspektiv på ubåtsfrågan: hanteringen av ubåtsfrågan politiskt och militärt*. Slutbetänkande av Ubåtsutredningen, SOU 2001:85, Stockholm 2001, s. 106ff. Notvarp var ett försök att förekomma en förväntad sovjetisk ubåtsinträngning, som av framanalyserad erfarenhet borde komma denna tid på året. Att det var syftet med den övning Kierkegaard ledde delgavs endast en begränsad krets i förväg.

8. *Att möta ubåtsshotet: ubåtskränkningarna och svensk säkerhetspolitik*. Betänkande av Ubåtskyddskommissionen, SOU 1983:13, Stockholm 1983.

9. *Ubåtsfrågan 1981–1994*. Rapport från Ubåtskommissionen, SOU 1995:135, Stockholm 1995, avsnitt 6.3.5, s. 101ff, resp 8.5, s. 238ff.

10. SOU 1995:135, s. 238.

rina signalspaningsenhetens uppfattning om den förmodade ubåtens position sydväst om Öland. Uppgiften innebär att man bedömt att det förelåg en krysspejling, utförd samtidigt av de båda signalspaningsenheterna.

Detta antagande måste emellertid vara baserat på en missuppfattning. Försvarets radioanstalt [FRA] har på Ubåtskommissionens förfrågan uppgivit att den i övningen deltagande, rörliga enheten endast haft en enkelbäring att rapportera i det aktuella sammanhanget. Denna var inte samtidig med den bäring som rapporterats från den marina enheten. Någon krysspejling hade alltså inte kunnat äga rum. Det innebär att lägesbestämning inte varit möjlig.¹¹

Av denna beskrivning kan man dra olika slutsatser; inte endast den att signalspaningsresultat "inte existerade". Till exempel kan det tänkas att rapporten till militärbefälhavaren oförändrad gick in till Förvarsstaben, vilket är sannolikt, och användes utan att den kontrollerades i konteramiral Gunnar Grandiens expertutlåtande till 1983 års ubåtsskyddskommission. Eller så kan det ha konstaterats, utan att man brydde sig om tidsskillnaden, att det var en rysk ubåt någonstans i södra Östersjön. Det är bara positionsangivelsen som Ubåtskommissionen underkänner – på grund av tidsskillnaden! – inte klassificeringen rysk ubåt. Om, som kommissionen skriver, FRA:s generaldirektör Pär Kettis till kommissionen 1995 sagt "att *oidentifierade* radarsignaler hade förekommit i närheten av svenskt territorium där ubåt inte kunde uteslutas" har han förutom marinens identifiering även underkänt den som gjorts av FRA:s egen rörliga enhet. Vad han haft för skäl till detta framgår ej.

Vidare behandlar 1995 års ubåtskommission marinens egen signalspaning med radarpejling:

Med den kännedom man i dag [d.v.s. på 1990-talet] har om signaldata från rysk (sovjetisk) och västtysk ubåtsradar är det radioanstaltens bedömning att identifieringarna med den varnarutrustning, som fanns på svenska fartyg [Mode och Visborg] år 1982, är mycket osäkra.¹²

På ett annat ställe heter det:

Radioanstalten tillägger att det faktum att det finns kombinationer av parameterdata som kan identifiera rysk ubåtsradar dock innebär att man

11. SOU 1995:135, s. 239f.

12. SOU 1995:135, s. 238.

inte kan utesluta möjligheten att marinens identifiering av [radarsystemet] Snoop Plate är korrekt.¹³

Detta betyder i klartext att det kunde vara en rysk ubåt. Kommissionen säger dock för sin del att materialet från Hårsfjärden "inte innehåller några uppgifter som gör det möjligt att identifiera Snoop Plate på det sätt som radioanstalten nämner i sin skrivelse".¹⁴ Att, som Tunander gör, förkorta detta till att "signalspaningsinformation [...] visade sig aldrig ha existerat" är att förenkla den vetenskapliga granskningen av fakta. Kan det inte vara så att marinens experter i god tro vid denna tidigare tidpunkt faktiskt antog att deras system var bättre än vad Pär Kettis och Ubåtskommissionen menade mer än tio år senare? För politikerna i kommissionen 1983 kan det ha framstått som en bevisad sanning, särskilt som man pekade ut både ryska och västtyska ubåtar.

Så över till en annan förenkling, nämligen frågan om eldförbud eller eld-tillstånd. Första gången detta beskrevs för mig av Tunander var för några år sedan i min bostad. Historien var då den, att försvarsstabschefen amiral Bror Stefenson hade larmats av en amerikansk källa, därefter besökt Chefen för marinen Per Rudberg och överbefälhavare (ÖB) Lennart Ljung på Skeppsholmen samt efter detta gett order om eldförbud för att rädda den skadade amerikanska ubåten. Nu framträder en annan bild. Tunander skriver själv att "den 9 oktober samlade Ljung kontrahenterna Stefenson, Lehander och Hanson till ett möte på ÖB:s kontor. Hanson [kustartilleriet] argumenterar för insättning av minorna, medan Stefenson [flottan] ville ha begränsningar" (s. 196). Denna motsättning mellan kustartilleriet och flottan skulle leva kvar ännu på min tid som ÖB, det vill säga från 1986. Sjöofficerare hade låg tilltro till pålitligheten i minornas tekniska funktion. För övrigt hade ju två minor gått av när minlinjerna slogs till vid Mälsten under incidenten, ett faktum som väl Stefenson åberopade i diskussionen. När jag 1987 frågade Stefenson, fortfarande försvarsstabschef, varför de hade eldförbud på minorna under mörker svarade han "att det var första gången vi sköt skarpt med minor sedan andra världskriget och att vi var oroliga för att man i mörker inte hade tillräcklig uppsikt över vattenytan". Denna förklaring verkar fortfarande trovärdig för mig.

Tunander fortsätter (s. 196): "Ljung beslöt om insättning av en mina mot

13. SOU 1995:135, s. 162.

14. SOU 1995:135, s. 162.

ubåt under dagtid, men eldförbud nattetid på grund av faran för tredje man.” Här måste betonas att principen var eldförbud när mörker rådde. Avstegen från ÖB:s principbeslut var därför *eldtillstånd* i mörker! Ändå beskriver Tunander det som att det var eldförbuden som var avstegen. Tunander kan tycka att de ansvariga centrala cheferna borde ha tagit större risker – vilket tydligen en del av deras underlydande, enligt Tunanders beskrivning, var beredda att göra – därför att de menade sig ha tillräcklig uppsikt. Men för samhället i stort och för den politiska ledningsnivån rådde det trots allt fred. Under eftermiddagen och kvällen fördes en fortsatt diskussion mellan parterna om eldtillståndsfrågan, som man kan ha synpunkter på. Faktum är emellertid att ordern om eldförbud under mörker fortfarande gällde i enlighet med principbeslutet av den 9 oktober (och som Lennart Ljung de facto, som framgår av dagboken, personligen bestämt sig för redan den 7 oktober). Vad Stefenson gjorde efter klockan 18.00 kvällen den 12 oktober var att han processade en framställan från militärbefälhavaren general Bengt Lehander att få eldtillstånd. Det tog tid, visst, men slutade i det *eldtillstånd* som gavs vid ettiden på natten. Det vill säga Stefenson ordnade ett eldtillstånd den kvällen och inte ett eldförbud, som Tunander påstår.

Tunander talar – mot bakgrund av intervjun med Weinberger – om olika specialenheter (“Teams”, bl.a. s. 205ff.) som efter överenskommelse med de svenska amiralerna kan ha varit de som satts in mot svenska vatten för att kontrollera hur Sveriges ubåtsskydd fungerade och efter hand förbättrades. Det är riktigt att USA organiserade så kallade Red Teams inom de olika försvarsgrenarna, som så långt möjligt försågs med rysk (eller liknande) materiel och tillämpade vad man uppfattade som rysk taktik och stridsteknik. Mot dessa ”röda enheter” prövas fortfarande amerikanska förbands kvalitet. Man skulle kunna säga att de tävlar inbördes om att ha högst stridseffekt. (Jag har själv övervarit en sådan kvalitetskontroll med en mekaniserad infanteribataljon i Nevada.) Enheten för kontroll av örlogsbaser, Red Cell, organiserades emellertid inte förrän 1984 och dess första uppgift i Europa var i Neapel 1985.¹⁵ Denna enhet var den enda i USA för denna typ av kontroller och den kan inte ha hunnit med särskilt många under ett år med förberedelser, analyser, värdering och erfarenhetsåterföring. Säkert prioriterades de amerikanska baser som de var avsedda för, och de var många. Framför allt kan enheten inte ha varit i Hårsfjärden redan 1982.

15. Thomas B. Hunter, “Red cell”, <http://www.specialoperations.com/Focus/SCUD_Hunt/default2.htm>, 17/5 2008.

Det fanns emellertid andra enheter för underrättelsetjänst, sabotage och liknande uppgifter, en enhet för varje krigsteater. För Europa (inte bara Nordeuropa, som Tunander säger s. 205) var SEAL Team TWO ansvarigt.¹⁶ Med ett så stort operationsområde – från Ishavet i norr till Medelhavet i söder – kan inte heller de ha hunnit med så många operationer per år i varje region och de flesta uppdragen bör väl ha varit riktade mot Sovjetunionen och dess allierade. USA saknade dessutom på 1980-talet lämpliga ubåtar för uppträdande i Östersjön. Tunander talar (s. 45) om ett eventuellt samarbete med italienarna för att hitta en lämplig ubåt för Östersjön, men detta bör rimligen ha gällt östra Medelhavet eller Svarta havet. Först på 1990-talet utvecklade USA kvalificerade miniubåtar (s.k. torra Advanced SEAL Delivery Systems). Den tidigare djupdykande sök- och räddningsubåten NR-1, levererad i ett exemplar 1969, var inte i Europa i oktober 1982.¹⁷ Det var för övrigt Västtyskland, Danmark och Storbritannien som inom NATO normalt opererade i Östersjön.

Reagan var ivrig när han tillträdde som president och fattade redan tidigt beslut om att påbörja en psykologisk operation (PSYOP) mot Sovjetunionen. Bland annat flög man provocerande och svårbegripliga uppdrag mot Sovjetunionens gränser.¹⁸ Olika fartygsförband kan naturligtvis också ha använts på liknande sätt. Inträngande med ubåtar mot basområdet uppe vid Kolahalvön är ju väl kända från böcker och tidningar. En operation i Östersjön från USA hade dock krävt ett dolt inträngande med stor risk för upptäckt och politiska kontroverser.

De danska sunden är grunda och livligt trafikerade dygnet runt. Rent teoretiskt skulle en liten ubåt – under 1 000 ton – ha kunnat ta sig in i undervattensläge, men risken för en kollision med ett annat fartyg hade varit stor. De danska tillträdesbestämmelserna till sunden kräver att främmande ubåt går i övervattensläge. För att kontrollera trafiken i sunden var (är?) de också försedda med bottenetektorer. Jag har i min ägo en kopia av den danske amiralen S. E. Thiedes inlägg vid möte i det Udenrigspolitiske Selskab den 22 september 2005 med anledning av att Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS) accepterat Tunanders teori och de brott mot de danska tillträdesbestämmelserna den skulle vittna om:

16. <<http://www.globalsecurity.org/military/agency/navy/nswg-2.htm>>, 15/4 2008.

17. Gary Stubblefield (& Hans Halberstadt), *Inside the US Navy SEALs*, Osceola 1995, s. 123ff.; <http://www.fas.org/irp/agency/dod/socom/sof-ref-2-1/SOFREF_Ch4.htm>, 15/4 2008.

18. Peter Schweizer, *Victory: the Reagan administration's secret strategy that hastened the collapse of the Soviet Union*, New York 1994, "Introduction".

Jeg skal ikke her bedømme rapportens beskrivelse af de svenske undervandensbådsinciderter; men som chef for Søværnets operative Kommando 1980–1983 og chef for Forsvarsstaben og Forsvarschef i de efterfølgende år kan jeg i samråd med mine efterfølgere i Søværnets operative Kommando, bl.a. Fischer og Jørgen Bork, bekræfte, at vi stedse har håndhavet adgangsbestemmelserne for undervandsbåde i danske farvande, og at vi ikke som anført af Ola Tunander (p. 12 og 206) har accepteret neddykket gennemsejling af bl.a. britiske og amerikanske undervandsbåde. Og vi havde midlerne till at håndhæve disse bestemmelser.

Jeg kan endvidere dementere chefen for den sovjetiske Østersjøflådes påstand om, at danske undervandsbåde også opererede i svensk farvand som anført i en fodnote i rapportens [DIIS] bind 3. Vi respekterede alle andre nationers territorialfarvand.

Thiede anser inte att en genomsegling enligt Tunanders teori var genomförbar. Det finns fler brister i Tunanders resonemang. Han hänvisar nu och då i *Spelet under ytan* till memoarer från veteraner i SEAL Teams. Han skriver bland annat (s. 205):

Caspar Weinberger säger att han inte vet vilken typ av ubåtar eller farkoster som användes för operationer i svenska vatten, i Östersjön eller i Medelhavet, men kommandörkapten Gary Stubblefield, tidigare vid SEAL Team 2 och befälhavare för SEAL Team 3, har berättat om 'smarta' inträngningsövningar i NATO-området vid denna tid och hur US Navy SEALs med stöd från *Evasion&Escape networks* utvecklade en kapacitet att gå in i främmande staters territorium. Stubblefield säger att vid dessa övningar agerade SEAL-styrkor som om de inte tillhörde US Navy, d.v.s. de opererade under täckmantel av att vara någon annans marina specialstyrkor (m.a.o. sovjetiska styrkor) som trängde in på främmande staters territorier för att testa dess kapacitet mot ett sovjetiskt angrepp.

Därmed skulle Tunander ha visat att även andra enheter än Red Cell kan ha kommit i fråga, vilket ju är nödvändigt om hans teori skall stämma med Hårfsjärdenincidenten, vid vilket tillfälle Red Cell ännu inte var organiserad.

Vad står det då hos Stubblefield på det ställe Tunander hänvisar till? Citatet talar om tiden efter det misslyckade försöket att rädda gisslan i Iran 1980:

About this time SEALs started doing some really smart, interesting training in the NATO and Atlantic theaters: we started moving around in civilian clothes, training for covert operations behind the lines. We sat up and

worked with support net works, E&E (escape and evasion) networks, and we started getting smart about going into foreign areas. All that involved looking like people who weren't in the US Navy and doing things that people in the US Navy weren't supposed to do. In fact, at SEAL Team Two we were running simulated downed Navy pilot E&E nets through "safe houses" out of islands in the Caribbean. We started getting back in the intel business, learning what good intelligence can do for you. It was really good training.¹⁹

En för Tunander typisk användning av sina källor! Han använder valda delar av texten i sin bevisföring för att en amerikansk operation genomförts mot Sverige i Östersjön. Andra läsare uppfattar det för vad det är: en allmän beskrivning av utbildning, utveckling av metoder och övning av dessa ("training") i vattnen runt sydöstra USA.

Enligt min uppfattning är bilden av att det vimlade av provocerande ubåtstorn i svenska vatten en vrångbild. För att kontrollera om det inte var en politiskt motiverad insats av USA riktad mot Sverige under Reagan-perioden har jag gått igenom samtliga rubriker för de direktiv (så kallade National Security Decision Directives) som skulle ha krävts för detta.²⁰ Jag har inte kunnat finna någon rubrik som nämner Sverige, Skandinavien eller ens Östersjön. Det finns ett dokument från 1981 för vilket även rubriken är hemlig, men det är för tidigt för att kunna knytas till U 137, en incident som nämns av Weinberger och som väl rimligen skulle vara en lämplig bakgrund för att kunna lura svenska politiker. Det framgår också att rubrikerna för politiken rörande Jugoslavien, Malta och Östeuropa är öppna. Innehållet är numera till och med avhemligt. Varför nämns inte Sverige i någon rubrik? Det rimliga svaret är att det inte fanns någon sådan amerikansk operation mot Sverige.

Vad gäller Hårsfjärden påstår inte heller Tunander att "ubåten" (de var flera) kom från en sådan operation av SEAL Team TWO. Han talar i stället om en ubåt som i hemlighet följde med ett amerikanskt örlogsbesök som strax före incidenten legat inne i Stockholms hamn. Myndigheten ÖB har för sin del inte sett denna observation som en bekräftad ubåt och väl är det. I spåren av det sista halvårets tal om Hårsfjärdenincidenten har nämligen en Fredrik Palmaeus framträtt i TV 4 och erkänt att det var han och två studentkamra-

19. Stubblefield 1995, s. 134.

20. Federation of American Scientists, Intelligence Resource Program: <<http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/index.html>>.

ter, varav en sportdykare, som tillverkat ett rör som de visade upp i vattnet nära Kastellholmen.²¹

Ambassadör Rolf Ekéus konstaterar för sin del att det amerikanska fartygsförband som varit på besök i Stockholm skulle delta i en NATO-övning i södra Östersjön och redan den 28 september befann de sig – skuggade av sovjetiska fartyg – sydost om Gotland på väg mot övningen.²² Detta var alltså 14 dagar före de händelser som Tunander beskriver som de mest dramatiska vid Hårsfjärdenincidenten. Om nu en amerikansk ubåt skadats, som Tunander påstår (Ekéus har emellertid inte kunnat hitta ett enda vittne till en sådan utpassering från Östersjön), är det väl mer sannolikt att det inträffat under denna NATO-övning. Denna var ett led i tidigare nämnd provocerande PSYOP mot Sovjetunionen. I Lennart Ljungs dagbok (28/12 1982) står det om en redaktör som lämnat uppgiften ”att en rysk medborgare på besök berättat att en avlägsen släkting till honom under tjänstgöring i den sovjetiska flottan i Östersjön [var] rapporterad saknad och att flera ryska besättningsmän skadats i västra Östersjön”. Varför tar inte Tunander, som tydligen läst dagboken, upp en sådan berättelse om han verkligen har velat pröva sin hypotes vetenskapligt?

De speciella undervattensinträngningarna började redan på 1970-talet, men indikationerna avskrevs just för att de kom från så grunda vatten. Dateringen passar emellertid med ett exempel på sovjetledningens sätt att agera, som den tidigare Gromyko-rådgivaren Sjevtjenko beskriver i sina memoarer: ”Den sovjetiska ledningens typiskt tveeggade sätt att behandla viktiga utrikespolitiska frågor demonstrerades då man godkände en plan att sända ubåtar för att sondera längs de svenska och norska kustområdena, strax efter det statsminister Olof Palme [juni 1970] besökt Moskva och mottagit försäkringar om att Sovjetunionen avsåg vidga det vänskapliga samarbetet med hans land.”²³ Weinberger-intervjun, som Tunander åberopar, är emellertid knuten till U 137-incidenten, som inträffade först 1981. Mönstret under 1980-talet liknar det från andra halvan av 1970-talet. Varför denna likhet om det var en ny inkräktare? Hade för övrigt inte Sovjetunionen reagerat annorlunda på beskyllningarna än de gjorde, om det inte var de som var här?

21. Uppgiften hämtat från not på s. 44 i protokoll från ett seminarium den 31/1 2008 vid Försvarshögskolan om Hårsfjärdenincidenten. Protokollet är redigerat från en bandupptagning vid seminariet av kommandör Herman Fältström, Örlogsmannasällskapet, och professor Kent Zetterberg, Försvarshögskolan. TV 4-inslaget finns att se på: <<http://nyhetskanalen.se/2.139?videoid=1.334771>>, 15/4 2008.

22. SOU 2001:85, s. 108.

23. Arkadij N. Sjevtjenko, *Att bryta med Moskva*, Stockholm 1985, s. 191. För en källkritisk granskning se Gustafsson 2008, Appendix 1.

Får jag också konstatera att de svenska amiraler som Tunander nämner och som var aktiva under tiden för Hårsfjärdenincidenten *alla* snart efter gått i pension eller på officerares sätt bytt befattningar, det vill säga de kan möjligen under en kortare tid ha påverkat vad som hände vid olika incidenter utspridda över en 15–20-årsperiod. Annorlunda uttryckt: Hur många svenskar anser Tunander genom åren har varit inblandade i hans påstådda konspiratoriska verksamhet? Om det verkligen gått till på det sätt Tunander hävdar skulle aktiviteterna ha omfattat en stor skara sjöofficerare. Varför var det fritt fram att bekämpa förmodade ubåtar i varje situation efter Hårsfjärden och särskilt sedan hårdare regler tillkommit från slutet av 1980-talet? Tunander hänvisar i sitt förord "Bilder och tack" till "granskande professorer" i SUKK-projektet: Ulf Bjereld, Alf W. Johansson och Karl Molin. Har inte någon i den kretsen ställt sig sådana frågor mitt i kaskaden av teknikaliteter?

Tunander påstår emellertid att han kan hänvisa till flera högt uppsatta personer i den anglosaxiska världen som sagt saker, som kan bilda stödpunkter för hans utbroderade slutsatser. Jag skall därför – vad gäller de två redovisade, Speed och Weinberger – försöka hitta enklare förklaringar till deras yttranden än Tunanders konspirationsteori.

I fråga om den brittiska före detta marinministern, Sir Keith Speed, kan jag se en möjlig koppling till den inhemska förberedelse för en motståndsrörelse som Thage G. Pettersson talar om i sina memoarer.²⁴ Om Sverige risikerade att i sin helhet ockuperas av Sovjetunionen, avsågs som bekant kungafamiljen och regeringen att flyttas till England, enligt norsk förebild från 1940-talet. Av psykologiska skäl skulle det naturligtvis ske så sent som möjligt och ubåtar kunde ju vara ett sätt att evakuera dem.²⁵ Under en ockupationsperiod behövdes naturligtvis också kurirförbindelser och transporter av väsentlig kompletteringsmateriel till motståndsrörelsen. Det skedde säkrast via ubåt. Med kännedom om hur Sveriges för krig organiserade specialförband övade för sina uppgifter redan i fred kan jag lätt förstå om brittiska specialenheter övade med Oberonubåtar för dessa transporter, men det bör i första hand ha skett i Västkustens eller Norges fjordar. Som "Striptease" konstaterade år 2000 gick ju de Oberon-ubåtar som passerade in i och ut ur Östersjön i övervattensläge, även om de som gick genom Öresund sam-

24. Thage G. Pettersson, *Olof Palme som jag minns honom*, Stockholm 2002.

25. Sådana förberedelser fanns i Norges kalla krigs-planering: Olav Riste, "With an eye to history: the origins and development of 'Stay-Behind' in Norway", *The Journal of strategic studies*, 30:6, December 2007, s. 1016ff.

tidigt bröt mot svenska tillträdesbestämmelser genom att inte anmäla det i förhand.

Tunander tar inte gärna upp information som motsäger hans hypotes, vilket är mer journalistiskt än vetenskapligt. Ett exempel är den ryske marinchef som på besök i Stockholm 1998 berättade att Sovjetunionen från omkring 1970 började sätta upp enheter liknande de amerikanska SEAL, något som tidsmässigt stämmer överens med Sjevtjenkos utsaga.²⁶ Även om jag sålunda inte tror på Tunanders teori utan anser mig ha väl på fötterna då jag hävdar att det i allt väsentligt var dessa sovjetiska specialenheter som var här, hindrar det inte att även NATO-enheter emellanåt kan ha förekommit i svenska vatten. Även de förberedde sig ju inför ett möjligt krig, också i Östersjön.

Låt mig därför avsluta med en sådan hypotes. Författaren och säkerhetspolitiske forskaren Peter Schweizer berättar att CIA-chefen Bill Casey sent under våren 1985

had a lunch with an official from the Swedish prime minister's office, to whom I extended the administration's thank you for serving as a conduit to Solidarity. Contrary to early concerns, the Swedes were proving quite adept at masking the supplies going to Poland. Polish officials were trying to monitor all shipment coming from Western Europe, but they had failed to expose the supply path. Rewarding the Swedes' cooperation, Casey promised more naval intelligence, particularly in the areas where Soviet submarines were operating.²⁷

Denna berättelse ger en annan bild än Tunanders. Här är det i stället Sverige, under Olof Palmes ledning, som i Polen deltar i den amerikanska PSYOP mot Sovjetunionen. Jag erinrar mig också att Västtysklands marina operativa ledning i början av min tid som ÖB (1986–1994) rapporterade att deras ubåtar kommit in på svenska vatten, men var på väg ut. Sett så här i efterhand kan man undra om det var signaler för att tala om att vi inte alltid och överallt kunde skydda oss mot ubåtsintränganden. Läger vi till detta vetskapen om att enheter ur SEAL sedan 1976 samarbetade med det som var Västtyskland så kan vi hitta en förklaring till vad Weinberger säger i intervjun. Det kan ha varit amerikanska SEAL-soldater med i de ubåtar som Västtyskland hade innanför de danska sunden. Det var emellertid politiskt känsligt för Väst-

26. Intervju med amiral Vladimir Kurjedov i *Svenska Dagbladet*, 24/4 1998.

27. Schweizer 1994, s. 227f.

tyskland att genomföra sådana företag, och om så skedde var det inte särskilt ofta. Om de blev upptäckta kunde de så länge svenska marinen gav varningseld klara sig med att handla enligt regelboken: gå upp till ytan och stäva ut mot territorialvattengränsen, som en gång på Västkusten i mitten av 1980-talet. Å andra sidan hamnar frågan i en ny dager om nu Olof Palme till och med bett om hjälp. Jag påstår inte att det var så, men jag vill genom detta exempel intressera unga doktorander för att försöka lösa de svåra frågorna kring vilka ubåtar som var djupt inne i Sveriges vatten på 1980-talet. Tunander och "Uppdrag granskning" har inte hittat sanningen om kränkningarna. Den väntar på att upptäckas av en mer vetenskapligt arbetande forskare!